فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۷، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۱، شماره پیاپی ۱۰۶
وکیل حیدری ساربان، استادیار گروه جغرافیا دانشگاه محقق اردبیلی
V. Haydari
E-mail: Vheidari56@Gmail.com
شماره مقاله: ۸۷۲
شماره صفحه پیاپی ۱۸۴۴۷-۱۸۴۲۷

توانمندسازی گامی اساسی در جهت نیل به توسعه روستایی
مطالعه موردی: شهرستان مشگین شهر

چکیده

امروزه توسعه روستایی تا حدودی تابعی از توانمندسازی روستاییان است، زیرا تغییر و تکامل دانش، مهارت و نگرش روستاییان به توسعه روستایی منجر می‌شود. در این ارتباط، همان‌طوری که روستاییان از پذیرش روش‌های جدید و جدیدتر استقبال می‌کنند، به تبع آن افکارشان نیز متحول می‌گردد و در نتیجه نگرش جدیدی در آنها نسبت به فعالیت‌های کشاورزی و سایر فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی ایجاد می‌شود و با ارتقای ظرفیت‌های شناختی (آگاهی و دانش) خود، موجبات توسعه پایدار مناطق روستایی را فراهم می سازند. گفتنی است هدف کلی تحقیق حاضر، نقش توانمند سازی در توسعه روستایی است. روش تحقیق از نوع تحقیقات پیمایشی تبیینی یا تحلیلی به شمار می‌رود. علاوه براین، برای انجام تحقیق نوزده روستای نمونه به صورت تصادفی طبقه‌ای و ۱۳۷ نفر از روستاییان از طریق فرمول کوکران به صورت تصادفی انتخاب شدند. همچنین، در این تحقیق، داده‌های خام برای اندازه گیری شاخص‌ها از طریق مصاحبه،مشاهده، پرسشنامه، اسناد و مدارک گردآوری شد. افزون بر این، برای تعیین روایی محتوای پرسشنامه از دیدگاه کارشناسان و تعیین پایایی کمی پرسش نامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ و نرم افزار SPSS استفاده شد. در نهایت، در مقاله حاضر برای پاسخ به سؤال تحقیق با تهیه یک سری شاخص‌های تبیین کننده توسعه روستایی و توانمندسازی و سنجش آن در سطح مناطق روستایی نمونه شهرستان مشگین شهر، نگارنده به ارتباط معنادار بین توانمندسازی و توسعه روستایی با استفاده از آزمون آماری پیرسون دست یافته است.

واژه‌های کلیدی: توانمندسازی، توسعه کشاورزی، توسعه روستایی، شهرستان مشگین شهر.

مقدمه

نقش و جایگاه روستاها در فرآیند توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و آثار توسعه، نیافتگی کشورهای در حال توسعه موجبات توجه به توسعه مناطق روستایی را فراهم آورده است. به نظر ماریلین و سیلبرفین[1] توجه به توسعه روستایی تنها به این علت نیست که خیل عظیمی از جمعیت کشورهای جهان سوم در مناطق روستایی زندگی می کنند، بلکه به این علت است که بسیاری از مسائل و مشکلات شهرهای کشورهای جهان سوم، مانند بیکاری شهری، تراکم جمعیت، شکل گیری کمربند فقر شهری، حاشیه نشینی و بروز ناهنجاری‌ها و کجروی های اجتماعی و در کل، بحران شهری در بی توجهی به روستاها نهفته است (Sillberfein&Marilyn,2004,258-261). افزون بر این با توجه به اینکه دو سوم جمعیت در کشورهای درحال توسعه در مناطق روستایی زندگی می کنند و همچنین،اکثر این کشورها با رشد انفجاری جمعیت روبه رو هستند و مشکلات اقتصادی-اجتماعی و سیاسی و زیست- محیطی زیادی در شهرها دارند و از همه مهمتر، با کاهش امنیت غذایی روبه رو هستند. لذا ضرورت ایجاب می کند که برای رویارویی و مبارزه با این مشکلات، توجه به توسعه روستایی در اولویت مسئولین و متولین این کشورها قرار گیرد. (ibid,2002 :30) در این راستا، توانمندسازی در مناطق روستایی تغییراتی را در دانستنی‌های روستاییان، نگرش، عواطف و در نحوه انجام کار آنها ایجاد می‌کند و با توجه به اینکه توانمند شدن افراد روستایی و به عبارتی، افراد روستایی تا حدود بسیار زیادی به اقدامات آموزشی و ترویجی به منظور افزایش کمّی و کیفی، نظام کسب و کار و ساختارها و عملکردهای روستایی بستگی دارد..(Bowen&Lawler, 2002: 55-59)

همچنین در نوشتار حاضر، توانمند سازی یعنی اعطای قدرت به روستاییان؛ به عبارتی ارتقای توانایی و توانا ساختن آنها برای انجام،عمل و اقدام است و به تعبیر دیگر،

1. Sillberfein and Maryilyn

توانمندسازی به آنها قدرت می‌بخشد و در این فرایند به روستاییان کمک می شود. تا بر احساس ناتوانی و درماندگی خویش چیره شوند. توانمند سازی در این معنی به بسیج انگیزه‌های درونی روستاییان منجر می‌شود تا توسعه روستایی را شتاب بیشتری ببخشد. شایان ذکر است توسعه روستایی در گذر زمان دچار تغییراتی بنیادین شده است. در این تحقیق، توسعه روستایی فرآیندی پویا و پایدار برای افزایش ظرفیت‌ها، توانمندسازی جامعه روستایی و ارتقای تعالی انسان در مناطق روستایی و تغییرات بهینه در جهت بهبود زندگی روستاییان در نظر گرفته شده است.

در پژوهش حاضر، با عنایت به مبانی نظری تحقیق و همچنین، اطلاعات جمع آوری شده از طریق پرسشنامه، مشاهده، اسناد و مدارک و تعیین شاخص‌های تبیین کننده توانمندسازی و توسعه روستایی از طریق این اطلاعات، به همبستگی بین این دو متغیر با استفاده از آزمون آماری پیرسون پرداخته شده است.

مبانی نظری

شایان ذکر است که مشکلات آینده جهان سوم، اعم از بیکاری، فقر، کمبود درآمد، کمبود تولید و... تا حدودی از طریق توجه به روستا و محقق ساختن توسعه پایدار روستایی حل و فصل خواهد شد. (Bowen,2009 :155-159) همچنین، در این راستا برای حرکت در چارچوب توسعه روستایی، بویژه در خصوص منابع انسانی توانمند، ابتدا باید از تغییرات فکری و نگرشی روستاییان آغاز کرد؛ یعنی روستاییان طرز تلقی خود را نسبت به اهداف و ارزش‌های کاری و فعالیت در مناطق روستایی تغییر دهند. برای مثال، روستاییان باید خودشان به استقبال مسؤولیت بروند، نه آنکه منتظر دستور بمانند؛ یعنی نگرش روستاییان نسبت به پدیده‌های پیرامونی عوض شود؛ از جمله کار خودشان را درست انجام دهند، در کارهای گروهی پیشقدم باشند، در فعالیت و کسب وکار روزمره خودشان ابتکار و خلاقیت به خرج دهند، به کیفیت همراه با کمیت توجه داشته باشند، در قبال کارهایی که انجام می‌دهند، پاسخگو باشند و هیچ گونه کار غیر ممکنی برای آنها وجود نداشته باشد (14-12

(Windle, 2008 : روزماری[2] دریافت که بین توانمندسازی و توسعه روستایی از طریق کاهش فقر، توزیع قدرت و ثروت، ارتقای اطلاعات اقتصادی، اشتغال زایی و... رابطه مستقیم و معنی داری وجود دارد. (Rosemary, 2001: 54-56). افزون براین، می‌توان گفت که تحقق توسعه روستایی تا حدودی ناشی از توانمند سازی روستاییان است. و به عبارت دیگر، توسعه روستایی تابعی از تغییر و تکامل دانش و مهارت کشاورزان است، زیرا همان‌طوری که آنها از پذیرش روش‌های جدید و جدیدتر استقبال می‌کنند، و به تبع آن افکارشان نیز متحول می‌گردد و در نتیجه نگرش جدیدی در آنها نسبت به فعالیت‌های کشاورزی ایجاد می‌شود. در نهایت، می‌توان گفت که مجموعه این دگرگونی‌ها اعتماد به نفس روستاییان را بالا می‌برد و به توسعه روستایی منجر می‌گردد. به این خاطر، توانمندسازی مهمترین بستر برای تحقق توسعه روستایی قلمداد می‌شود(Beach& Dale, 2003 : 342-345). افزون بر این، توانمندسازی کاربردهای فراوانی دارد که عبارتند از:

۱- فقرزدایی: توانمندسازی به کاهش فقر و محرومیت در مناطق روستایی کمک می‌کند، زیرا با توانمند شدن روستاییان، زمینه کارآفرینی، ایجاد اشتغال، به‌تبع آن ایجاد درآمد، انباشت سرمایه، مصرف بیشتر و سرمایه‌گذاری بیشتر فراهم می‌شود. همچنین، روستاییان علاوه بر اینکه نیازهای اساسی خودشان را تامین می‌کنند، در ابعاد اجتماعی- سیاسی نیز پیشرفت می‌کنند و در نهایت مناطق روستایی را توسعه می‌بخشند. در این ارتباط می‌توان گفت فقر فقط مربوط به درآمد نیست، بلکه قدرت، اعتماد، خود باوری و پذیرش اجتماعی و در کل، خودشکوفایی و...در حل مساله فقر روستاییان مهم هستند.

۲- توانمندسازی به کارآفرینی منجر می‌شود. بر این اساس، روستاییان نیروی کار و منابعی هستند که در توسعه اقتصادی می‌توانند به کار گرفته شوند و روستاییان نقش تولیدکنندگی خودشان را پس از فرآیند توانمندسازی بهتر ایفا می‌کنند. همچنین، در این رهیافت روستاییان برای کشاورز بهتر شدن و ارتقای کارآیی و بهره‌وری که در نتیجه با افزایش تولید و توسعه کشاورزی همراه خواهد بود، به خدمات ترویجی و دانش توانمندسازی

2. Rosemary

خاص نیاز دارند، زیرا نگاه اقتصادی در این جا مد نظر است. هدف کارآیی، افزایش تولید و سرعت‌بخشی به رشد اقتصادی با استفاده از منابع انسانی غالبا ارزان قیمت روستاست.

۳- توانمندسازی به رفاه روستاییان منجر می‌شود، زیرا مشکل اصلی روستاییان عدم خوداتکایی و وابستگی اقتصادی آنان و... است، زیرا بسیاری از محققان عقیده دارند ریشه فقر و ناتوانی در مناطق روستایی، در عدم تحقق نقش تولیدکنندگی روستاییان است. همچنین، برای توانمندسازی روستاییان افزایش فرصت‌های شغلی و تولید درآمد از طریق دسترسی آنان به منابع تولیدی ضروری است و علاوه بر کاهش فقر، به رشد اقتصادی کشور نیز کمک می‌کنند.

۴- توانمندسازی به تحقق عدالت در مناطق روستایی کمک می‌کند، زیرا در این نگرش روستاییان به عنوان مشارکت‌کنندگان فعال در نظر گرفته می‌شوند و مشارکت آنان مترادف با عدالت دیده می‌شود، و وقتی عدالت در مناطق روستایی محقق شود، این امر سبب می‌شود تا روستاییان به فرصت‌های مساوی در کلیه بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دست پیدا کنند و متعاقب آن زمینه برای دستیابی به عدالت اجتماعی مهیا شود.

۵- توانمندسازی به توسعه اقتصادی در مناطق روستایی کمک می‌کند، زیرا آسیب‌پذیری اقتصادی روستاییان علت اصلی ناتوانی (احساس عجز اکتسابی و درماندگی آموخته شده) و بی قدرتی آنان است. و روستاییان با تحلیل انتقادی از زندگی خود و جامعه، ارتقای آگاهی‌ها و کسب مهارت‌های لازم برای انتخاب، سازماندهی، جهت‌دهی تغییرات اجتماعی-فرهنگی، خود را توانمند می‌سازند(رکن الدین افتخاری، ۱۳۸۸، ۸۸-۱۰۳).

علاوه بر این، عده ای از اندیشمندان بر این امر متفق‌القول هستند که روستای توانمند با داشتن یک سری خصوصیات رفتاری متفاوت با روستای غیر توانمند، در تحقق توسعه روستایی سهم ارزنده ای می تواند ایفا کند و این خصوصیات رفتاری عبارتند از: داشتن دیدگاه مثبت به کار، در اولویت قرار دادن دیگران، رعایت حقوق دیگران، داشتن لیاقت، کاردانی، تعهد، و مسؤولیت پذیری و همبستگی با سایر روستاییان در تمام ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست- محیطی، اعتماد به نفس بالا، قاطعیت در تصمیم سازی و پی‌گیری در

انجام کارها، داشتن قابلیت انطباق و انعطاف باشرایط متغیر محیطی، پیشقدمی در کارهای گروهی، تشنه یادگیری بودن و به دست آوردن اطلاعات نو و جدید در راستای بالا بردن مقدار بازده در واحد سطح، کوشش کردن در تبدیل تهدیدات به فرصت، اعتقاد به وجود نداشتن کار غیر ممکن، نوآور، مبتکر و خلاق بودن، احساس ایجاد تنوع، احساس پیشرفت در قبال نتایج کار خودکنترل، خود را به عنوان فردی از گروه دانستن، وفاداری نسبت به تشکل‌ها و سازمان‌های محلی و خودیار و اهداف آن، قادر بودن به استفاده ازتمام مهارت‌ها و توانمندی‌های خود، پذیرش رهبری، داشتن قوه ابتکار و خلاقیت، پرورش حس همکاری در وجود آنها، داشتن مهارت بالا در زمینه ارتقای میزان بازدهی و بهره‌وری، دقت بیشتر در کار و توجه به کیفیت، داشتن ارتباطات انسانی عمیق از منظر داشتن قدرت بیان و نفوذ کلام، داشتن مهارت و قدرت استفاده از اطلاعات فنی، قابلیت انجام کارهای متنوع و داشتن قابلیت انعطاف و سازگاری با شرایط مختلف، داشتن توانایی و استعداد برنامه‌ریزی برای بالا بردن مقدار محصول در واحد سطح و انجام امورات کاری در حد مقدورات و امکانات، داشتن شناخت در زمینه ویژگی‌ها و ابعاد اقتصادی- سیاسی و فرهنگی محیط و داشتن خصوصیات اخلاقی و شخصیتی، - ریسک‌پذیر بودن و نهایت، تعهد در قبال پایداری محیط روستایی(Ketchum, 2006: 20). علاوه بر این، توماس[3] در مطالعات خود پیرامون بررسی عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان در مناطق روستایی ترکیه به این نتیجه دست یافت که بین توانمندسازی و میزان استفاده از کالاهای مصرفی بادوام، میزان پرداخت هزینه‌های درمانی و آموزشی، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی، میزان درآمد روستاییان، وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. (Thomas,2001:21-24). همچنین کینی[4] در مطالعات خود که پیرامون خود اثر بخشی و نقش آن در احساس توانمندی روستاییان در آفریقا انجام داد، به این نتیجه رسید که بین توانمندسازی و میزان تمایل به ماندگاری در روستا، میزان تمایل به انجام کار گروهی، وضعیت فعالیت‌های آموزشی، میزان

---

[3].Thomas
[4].Kinney

استفاده از کالاهای فرهنگی و میزان مشارکت در امور روستا رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد.(Kinney, 2006 :34-35). افزون بر این، مجری[5] در مطالعه‌ای که در آمریکای لاتین در مورد مشارکت کشاورزان در حفاظت محیط زیست انجام داد، به این نتیجه رسید که با توانمند سازی روستاییان، زمینه برای توسعه پایدار روستایی در مناطق روستایی با اقدامات ذیل محقق می شود که عبارتند از: میزان استفاده از مواد آلی، میزان استفاده از سموم و کود شیمیایی، میزان تناوب زراعی، میزان فرسایش خاک، میزان آلودگی منابع آب (Irish LEADER Network, 2004 :60).

ارستاد[6] در تحقیق خود پیرامون طراحی و تبیین الگوی توانمندسازی روستاییان در کشور مالزی به این نتیجه رسیدکه عوامل شخصی (سن و وضعیت تحصیلی)، عوامل اجتماعی و اقتصادی (بعد خانوار، اندازه مالکیت زمین،میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی و وضعیت بهره برداری از اراضی کشاورزی) و عوامل محیطی (میزان استفاده از سموم و کود شیمیایی، میزان حفاظت از خاک، شاخص‌های توسعه حفاظت از خاک) از مهمترین عوامل در توانمندسازی روستایی به شمار می‌رود. (Erasted,2007: 134-136).

نگارنده در مطالعه‌ای پیرامون بررسی عوامل مؤثر بر توانمندسازی کشاورزان (مطالعه موردی؛ استان اردبیل) به این نتیجه رسید که بین درآمد خانوار، میزان زمین کشاورزی، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی، میزان استفاده از منابع مالی، وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی، تعداد مروجان، تعداد مددکاران ترویجی، شوراهای اسلامی، عضویت در تعاونی‌های تولیدی، تشکل‌های مردمی، کیفیت منابع آب کشاورزی، وضعیت آب و هوای روستا و میزان بارندگی متوسط سالیانه با توانمند سازی روستاییان رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود دارد (حیدری ساربان، وکیل، ۱۳۸۹).

همچنین گروسمن[7] در تحقیقی پیرامون شیوه‌های علمی ارتقای بهره وری نیروی انسانی در مناطق روستایی به این نتیجه رسید که بین میزان استفاده از مواد آلی، میزان استفاده از

5.Mujeri
6.Erstad
7.Grossman

سموم و کود شیمیایی، میزان تناوب زراعی، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی، میزان درآمد روستاییان، وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی و حفظ محیط زیست رابطه مستقیم وجود دارد(Grossman, 2009 : 30-48).

جدول(۱): معرفی پژوهش‌های انجام شده در خصوص نقش توانمندسازی در توسعه روستایی

پژوهشگر	عنوان پژوهش	متغیرهای مورد مطالعه
کینی(۲۰۰۶)	نقش خود اثر بخشی در احساس توانمندی روستاییان	میزان تمایل به ماندگاری در روستا، میزان تمایل به انجام کار گروهی، وضعیت فعالیت‌های آموزشی، میزان استفاده از کالاهای فرهنگی و میزان مشارکت در امور روستا
مجری(۲۰۰۴)	مشارکت کشاورزان در حفاظت از محیط زیست	میزان استفاده از مواد آلی، میزان استفاده از سموم و کود شیمیایی، میزان تناوب زراعی، میزان فرسایش خاک، میزان آلودگی منابع آب
بودن (۲۰۰۹)	بررسی عوامل مؤثر بر توانمندسازی کشاورزان	میزان استفاده از کالاهای مصرفی بادوام، میزان پرداخت هزینه‌های درمانی و آموزشی، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی، میزان درآمد روستاییان، وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی
کونگر(۲۰۰۹)	طراحی وتبیین الگوی توانمندسازی روستاییان	عوامل شخصی(سن و وضعیت تحصیلی)، عوامل اجتماعی و اقتصادی (بعد خانوار، اندازه مالکیت زمین،میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی، وضعیت بهره برداری از اراضی کشاورزی) و عوامل محیطی (میزان استفاده از سموم و کو شیمیایی، میزان حفاظت خاک، توسعه شاخص‌های حفاظت خاک)
حیدری ساربان(۲۰۱۰)	بررسی عوامل مؤثر بر توانمندسازی کشاورزان	میزان درآمدخانوار، میزان زمین کشاورزی، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی، میزان استفاده از منابع مالی، الگوی مواد غذایی، مروجین، مددکاران ترویجی، شوراهای اسلامی، تعاونی‌های تولیدی، تشکل‌های مردمی، کیفیت منابع آب کشاورزی، وضعیت آب و هوای روستاو میزان بارندگی متوسط سالیانه
گروسمن(۲۰۰۹)	شیوه‌های علمی ارتقای بهره وری نیروی انسانی در مناطق روستایی	میزان استفاده از مواد آلی، میزان استفاده از سموم و کود شیمیایی، میزان تناوب زراعی، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی، میزان درآمد روستاییان، وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی و حفظ محیط زیست

منطقه مورد مطالعه :

شهرستان مشگین شهر، یکی از شهرستان‌های استان اردبیل است که در غرب این استان واقع شده و مرکز این استان است. این شهرستان دارای دو شهر به نام رضی و لاهرود است. همچنین، شهرستان مشگین شهر دارای چهار بخش، ۱۲ دهستان، ۳۲۹ آبادی دارای سکنه و ۷۷ آبادی خالی از سکنه است.

مواد و روش‌ها:

برای گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه به روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر که جامعه آماری تحقیق را شامل می شود، مراجعه و تعداد کل روستاییان شهرستان مشگین شهر ۹۰۳۵۹ نفر برآورد گردید. علاوه بر این، برای تعیین حجم نمونه روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر از فرمول کوچران استفاد شد و در نهایت حجم نمونه تعداد روستاییان ۱۹۶ نفر تعیین گردید. همچنین، برای تبیین این فرضیه که بین توسعه روستایی و توانمندسازی روستاییان شهرستان مشگین شهر تفاوت معنی داری وجود دارد.

ابتدا به منظور نشان دادن چگونگی مراحل انجام ارزیابی و اولویت بندی و نیز به جهت سهولت تشریح مدل، پانزده شاخص موثر بر توسعه روستایی، ۱۹ روستای نمونه به صورت تصادفی طبقه ای و ۱۹۶ نفر روستایی از طریق فرمول کوکران به صورت تصادفی انتخاب شدند. علاوه بر این برای تعیین وزن شاخص‌ها ضمن استفاده از تجربیات جهانی، از دیدگاه ۳۰ نفر از کارشناسان بخش توسعه روستایی سازمان جهاد کشاورزی استان اردبیل استفاده شد. همچنین، با فراغت از طراحی مدل در بازه زمانی مفروض (۱۳۸۹) داده‌های خام برای اندازه گیری شاخص‌ها از طریق مصاحبه، مشاهده، پرسشنامه، اسناد و مدارک گردآوری گردید. چنانکه در جدول شماره (۲)به نمایش در آمده است برای اولویت بندی نهایی روستاها (از منظر توسعه روستاها) از پانزده شاخص استفاده شده است. نقشه (۱) موقعیت

روستاهای نمونه شهرستان مشگین شهر و نقشه شماره (۲) جایگاه محدوده مورد مطالعه را در سطح کشور نشان می‌دهد.

نقشه (۱) موقعیت روستاهای نمونه شهرستان مشگین شهر

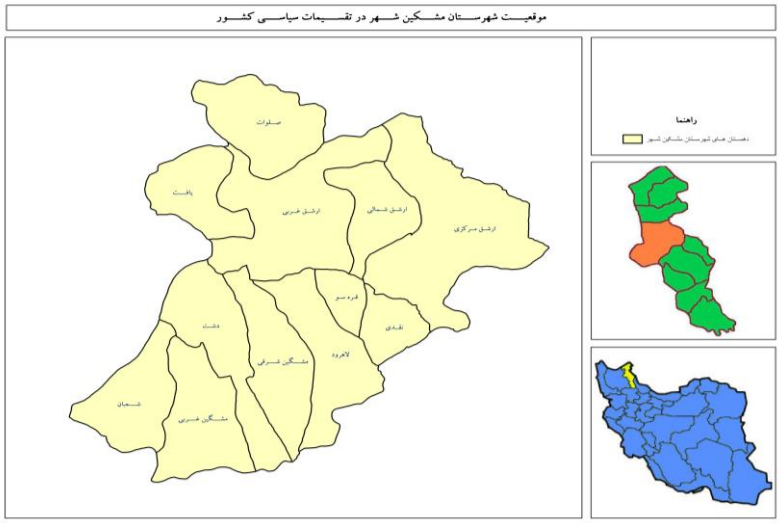

نقشه شماره (۲) جایگاه محدوده مورد مطالعه را در سطح کشور

جدول(۲) امتیاز تواناییهای اقتصادی، اجتماعی و محیطی روستاهای نمونه شهرستان مشگین شهر

	میزان استفاده از کالاهای مصرفی بادوام	میزان پرداخت هزینه‌های درمانی و	میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی	میزان درآمد روستاییان	وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی	میزان تمایل به ماندگاری در روستا	میزان تمایل به انجام کار گروهی	وضعیت فعالیتهای آموزشی	میزان استفاده از کالاهای فرهنگی	میزان مشارکت در امور روستا	میزان استفاده از مواد آلی	میزان استفاده از سموم و کود شیمیایی	میزان تناوب زراعی	میزان فرسایش خاک	میزان آلودگی منابع آب
ملالو	۳۴	۲۵	۲۵	۳۵	۳۱	۱۲۰	۷۳	۵۵	۸۶	۳۱	۴۸	۵۴	۳۵	۷۲	۱۴۷
عربلو	۱۲۰	۸۵	۱۲۳	۱۰۰	۶۵	۲۲۳	۱۷۵	۱۴۷	۱۷۳	۱۲۴	۱۳۴	۱۲۵	۱۲۲	۱۴۶	۱۲۳
نصیر کندی	۴۳	۳۱	۳۵	۴۳	۳۴	۱۳۴	۹۳	۶۵	۹۳	۳۶	۵۶	۶۸	۴۷	۷۸	۶۷
پریخان	۱۱۱	۷۵	۱۱۰	۹۵	۶۴	۲۱۰	۱۶۳	۱۳۲	۱۶۵	۱۱۰	۱۳۲	۱۳۴	۱۱۰	۱۴۱	۱۱۲
جبارلو	۴۵	۱۲	۳۴	۳۲	۶۵	۱۱	۹۸	۴۵	۳۴	۴۳	۳۵	۲۲	۱۵	۱۳	۱۲۴
رضی	۹۹	۵۵	۸۸	۷۸	۴۹	۱۸۹	۱۴۳	۱۱۷	۱۳۲	۸۸	۱۱۱	۱۲۰	۹۸	۱۲۰	۱۰۱
ناصر آباد	۲۳	۴۳	۱۲	۳۴	۲۶	۴۳	۷۸	۱۱	۷۷	۵۶	۲۳	۵۶	۲۲	۳۴	۱۰۱
فخر آباد	۱۱۰	۶۵	۱۰۴	۹۲	۵۸	۱۹۹	۱۵۵	۱۲۲	۱۳۴	۱۰۱	۱۲۲	۱۳۰	۱۰۱	۱۳۴	۱۱۹
قصابه	۵۵	۳۲	۴۷	۵۳	۲۹	۱۵۷	۱۰۰	۷۵	۱۰۱	۴۵	۶۴	۷۵	۵۶	۸۷	۷۵
هله	۲۴	۲۱	۴۳	۲۳	۲۳	۱۱۲	۷۴	۳۴	۷۶	۲۳	۴۱	۴۵	۳۰	۶۵	۱۴۳
اونار	۱۰۱	۶۵	۱۰۰	۸۵	۵۶	۲۰۱	۱۵۵	۱۲۲	۱۳۵	۹۹	۱۲۲	۱۲۴	۱۰۳	۱۲۳	۱۱۱
کوربلاغ	۶۳	۵۵	۷۰	۶۰	۶۴	۱۴۰	۱۰۰	۱۳۰	۱۱۰	۱۲۰	۵۳	۴۵	۶۰	۴۲	۵۲
لعل گنج	۴۵	۴۶	۵۰	۴۱	۴۴	۱۲۴	۱۱۰	۱۳۴	۱۲۳	۱۱۹	۷۶	۷۲	۸۰	۷۰	۸۱
شعبانلو	۵۳	۳۲	۲۶	۶۵	۲۶	۱۴۳	۹۵	۶۴	۹۶	۴۲	۵۳	۶۷	۴۵	۷۸	۶۲
تبنق	۸۸	۴۵	۷۸	۶۷	۴۵	۱۷۵	۱۳۲	۱۰۴	۱۲۶	۷۸	۱۰۴	۱۱۴	۸۹	۱۱۳	۹۷
مزرعه خلف	۷۴	۴۳	۶۷	۶۴	۳۵	۱۶۷	۱۲۲	۹۹	۱۲۳	۶۹	۹۶	۹۵	۷۸	۱۱۲	۹۵
قره گل	۱۵	۱۸	۴۵	۲۵	۲۶	۷۸	۶۳	۲۳	۷۹	۱۲	۳۲	۳۶	۲۶	۵۶	۱۳۲
قره آغاج	۶۸	۳۹	۵۸	۵۹	۲۹	۱۵۸	۱۱۸	۸۷	۱۱۷	۵۷	۸۷	۸۹	۶۹	۹۷	۸۹
داشکسن	۲۳	۳۳	۲۳	۴۳	۴۵	۱۰	۱۲۴	۳۲	۱۳	۱۲	۳۴	۳۴	۱۹	۱۷	۵۶
وزن	0.05	0.07	0.09	0.1	0.04	0.08	0.09	0.06	0.02	0.1	0.1	0.01	0.08	0.06	0.05

شایان ذکر است که اولویت بندی روستاها از منظر توسعه روستایی، در گرو تشخیص و شناسایی شاخص‌های موثر در رتبه بندی جامع گزینه‌های مزبور است. در این پژوهش، با مطالعه مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر، در نهایت پانزده شاخص میزان استفاده از کالاهای مصرفی بادوام، میزان پرداخت هزینه‌های درمانی و آموزشی، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی، میزان درآمد روستاییان، وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی، میزان تمایل به ماندگاری در روستا، میزان تمایل به انجام کار گروهی، وضعیت فعالیت‌های آموزشی اعم از حرفه ای و درسی، میزان استفاده از کالاهای فرهنگی، میزان مشارکت در امور روستا، میزان استفاده از مواد آلی، میزان استفاده از سموم و کود شیمیایی، میزان تناوب

زراعی، میزان فرسایش خاک و میزان آلودگی منابع آب به صورت غربال زنی به عنوان شاخص‌های توسعه روستایی از میان خیل عظیم شاخص‌ها انتخاب شده است. پس از آن، بر اساس فنون نرم تصمیم گیری،به طراحی مدل تحقیق پرداخته شده است.

همچنین، برای تبیین شاخص‌های تبیین کننده توانمند سازی، پرسشنامه ای برای ابعاد توانمند سازی (شامل ابعاد خود تعیینی، شایستگی، معنی داری، تاثیر و اعتماد) بر اساس طیف لیکرت طراحی و به گردآوری اطلاعات برای تعیین میزان توانمند سازی مبادرت گردید. همچنین، چنانکه شکل (۱) نشان می‌دهد، در تعیین توانمندسازی روستاییان، فضای مفهومی تبیین کنننده توانمندسازی با ابعاد خود تعیینی و با مؤلفه‌های (هدایتگر بودن، خود آغازگر بودن،خودمختار بودن و داوطلبانه به کاری پرداختن) و ابعاد تأثیر با مؤلفه‌های(ابتکار عمل، تمرکز بر نتایج، انگیزش درونی، اثر بخشی و تمرکز بر نتایج) و ابعاد معنی داری با مؤلفه‌های (با اهمیت بودن کار برای فرد،مسؤولیت پذیری، تشنه یادگیری و به دست آوردن اطلاعات نو وجدید و تفویض اختیار) و ابعاد اعتماد با مولفه‌های(پذیرش اجتماعی،میزان تفاهم جمعی، داشتن نگرش مثبت وصداقت) و ابعاد شایستگی با مولفه‌های (خلاقیت، ریسک پذیری،خوداتکایی، میزان مساله یابی و مشکل گشایی و مصمم در انجام کارها) سنجش شده است.

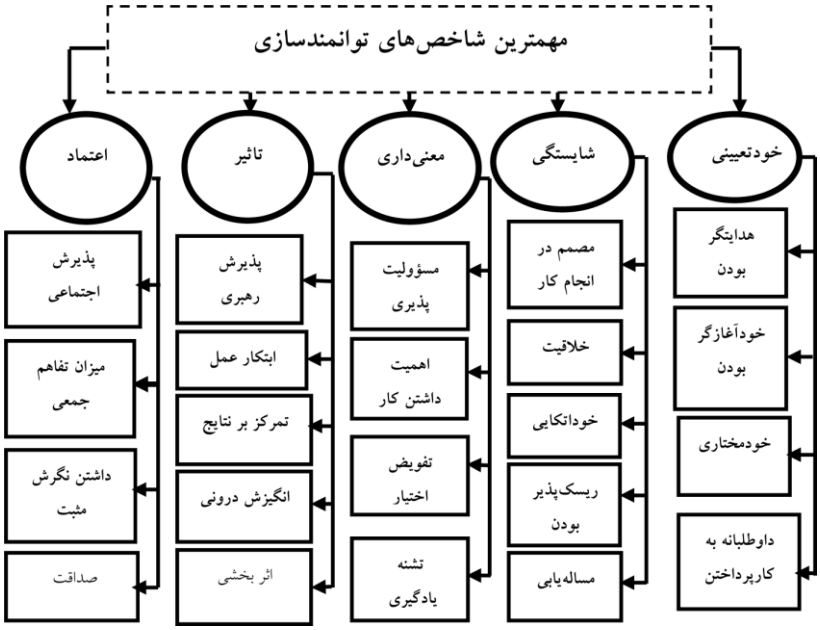

شکل(۱): مهمترین شاخص‌های توانمندسازی (مآخذ:ترسیم نگارنده بر اساس یافته‌های تحقیق)

همانطوری که در بالا گفته شد، پس از انتخاب شاخص‌های سطح توسعه روستاهای نمونه تحقیق بر اساس فنون نرم تصمیم گیری، به طراحی مدل تصمیم گیری پرداخته و در نهایت، به منظور اولویت بندی سطح میزان توسعه روستایی از روش تاپسیس استفاده شده است. در روش ماتریس $n \times m$ که دارای m گزینه و n معیار است، ارزیابی می شود.در این الگوریتم،فرض بر این است که مطلوبیت هر شاخص به طور یکنواخت افزایشی(یا کاهشی)است.بدان صورت که بهترین ارزش موجود از یک شاخص نشان دهنده ایده آل مثبت و بدترین ارزش موجود از آن مشخص کننده ایده آل منفی برای آن خواهد بود.همچنین، شاخص‌ها مستقل از هم هستند.ضمنا فاصله یک گزینه از ایده آل مثبت (منفی)ممکن است به صورت اقلیدسی (از توان دوم)و یا به صورت مجموع قدر مطلق از فواصل خطی (معروف به فواصل بلوکی)محاسبه گردد،که این امر به نرخ تبادل و جایگزینی

در بین شاخص‌ها بستگی دارد. (حیدری ساربان، ۱۳۸۸: ۱۷۹).برای بهره برداری از این تکنیک،مراحل زیر به اجرا گذاشته می شود (طاهر خانی، مهدی، ۱۳۸۸: ۶۳).

مرحله اول:تشکیل ماتریس داده‌ها بر اساس n آلترناتیو وk شاخص.

$$A_{ij}=\begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ . & & & . \\ . & & & . \\ . & & & . \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله دوم :استاندارد نمودن داده‌ها و تشکیل ماتریس استاندارد از طریق رابطه زیر:

$$rij=\frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^{m} a_{kj}^2}}$$

$$Rij=\begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ . & & & . \\ . & & & . \\ . & & & . \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله سوم:تعیین وزن هریک از شاخص‌ها (w_i) بر اساس $\sum_{i=1}^{n} wi=1$. در این راستا، شاخص‌های دارای اهمیت بیشتر از وزن بالاتری نیز برخوردارند.

$$\text{Vij}=\begin{bmatrix} w_1r_{11} & w_2r_{12} & \dots & w_nr_{1n} \\ w_1r_{21} & w_2r_{22} & \dots & w_nr_{2n} \\ . & & & . \\ . & & & . \\ . & & & . \\ w_1r_{m1} & w_2r_{m2} & \dots & w_nr_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله چهارم:تعیین فاصله I امین آلترناتیو از آلترناتیو ایده آل (بالاترین عملکرد هر شاخص)که آن را با (A^*)نشان می‌دهند.

$$A^* = \left\{ (\max v_{ij} \middle| j \in J), (\min_i v_{ij} \middle| j \in J' \right\}$$

$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, ..., v_n^*\}$$

مرحله پنجم:تعیین فاصله i امین آلترناتیو حداقل (پایین ترین عملکرد هر شاخص)که آن را با (A^-)نشان می دهند.

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} \middle| j \in J), (\max_i v_{ij} \middle| j \in J' \right\}$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, ..., v_n^-\}$$

مرحله ششم: تعیین معیار فاصله ای برای آلترناتیو ایده آل (S_i^*) و آلترناتیو (S_i^-).

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} (v_{ij-} v_j^*)2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} (v_{ij} - v_j^-)2}$$

مرحله هفتم:تعیین ضریبی که برابر است با فاصله آلترناتیو حداقل (S_i^-) تقسیم بر مجموع فاصله آلترناتیو حداقل (S_i^-) و فاصله آلترناتیو ایده آل(S_i^*) که آن را با (C_i^*)نشان داده، از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

مرحله هشتم: رتبه بندی آلترناتیوها بر اساس میزان C_i^*.میزان فوق بین صفر و یک $(0 \le C_i^* \le 1)$ در نوسان است. در این راستا۱= C_i^* نشان دهنده بالاترین رتبه و۰= C_i^* نیز نشان دهنده کمترین رتبه است.

تحلیل داده‌ها:

پس از تشکیل بانگ اطلاعات داده‌ها و پردازش آن، میزان توسعه روستاهای نمونه به روش تاپسیس اولویت بندی گردید. چنانکه گفته شد، با مطالعه مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر در نهایت پانزده شاخص استفاده از میزان استفاده از کالاهای مصرفی بادوام، میزان پرداخت هزینه‌های درمانی و... به صورت غربال زنی به عنوان شاخص‌های توسعه روستایی از میان خیل عظیم شاخص‌ها انتخاب شده است. پس از آن، بر اساس فنون نرم تصمیم گیری،به طراحی مدل تحقیق پرداخته شده است که نتایج آن در جدول (۳) نشان داده شده است. همچنین، برای تبیین شاخص‌های تبیین کننده توانمند سازی، پرسشنامه ای برای ابعاد توانمند سازی (شامل ابعاد خود تعیینی، شایستگی، معنی داری، تاثیر و اعتماد) بر اساس طیف لیکرت طراحی و به گردآوری اطلاعات برای تعیین میزان توانمند سازی مبادرت گردید. و در نهایت، همان طوری که جدول (۴) نشان می‌دهد، پس از تعیین شاخص توسعه روستایی با استفاده از مدل تاپسیس سطح معناداری بین توانمندسازی و توسعه روستایی از طریق ضریب همبستگی پیرسون صورت پذیرفت.

جدول(۳): شاخص سطح توسعه روستاهای نمونه شهرستان مشگین شهر از حیث توسعه روستایی

$C_1^* = \frac{3.19}{3.19+11.89} = 0.21$	$C_2^* = \frac{13.62}{13.62+1.67} = 0.89$
$C_3^* = \frac{2.89}{2.89+15.28} = 0.15$	$C_4^* = \frac{0.11.73}{11.73+4.82} = 0.7$
$C_5^* = \frac{2.25}{2.25+12.27} = 0.15$	$C_6^* = \frac{8.25}{8.25+36.63} = 0.18$
$C_7^* = \frac{1.66}{1.66+12.8} = 0.11$	$C_8^* = \frac{10.28}{10.28+3.62} = 0.73$
$C_9^* = \frac{4.27}{4.27+10.39} = 0.29$	$C_{10}^* = \frac{3}{3+10.02} = 0.19$
$C_{11}^* = \frac{9.99}{9.99+3.97} = 0.71$	$C_{12}^* = \frac{6.09}{6.09+9.32} = 0.39$

$C_{13}^{*}=\frac{6.04}{6.04+9.22}=0.39$	$C_{14}^{*}=\frac{4.31}{4.31+10.64}=0.28$
$C_{15}^{*}=\frac{6.97}{6.97+6.95}=0.5$	$C_{16}^{*}=\frac{6.04}{6.04+7.99}=0.43$
$C_{17}^{*}=\frac{2.21}{2.21+12.75}=0.14$	$C_{18}^{*}=\frac{5.03}{5.03+9.02}=0.35$
$C_{19}^{*}=\frac{2.14}{2.14+12.73}=0.14$	

جدول (۴): ضریب همبستگی بین توانمندسازی و توسعه روستایی

متغیر	ضریب همبستگی(r)	سطح معناداری(p)
خود تعیینی	0.337^{**}	۰/۰۰۰
شایستگی	0.266^{**}	۰/۰۰۲
معنی داری	0.257^{**}	۰/۰۰۲
تاثیر	0.384^{**}	۰/۰۰۰
اعتماد	0.174^{*}	۰/۰۴

چنانکه در جدول (۴) مشاهده می شود، با توجه بـه اینکـه میـزان p محاسـبه شـده بـین متغیرهای خودتعیینی، شایستگی، معنی داری، تاثیر با متغیر توسعه روستایی سطح معنـی داری کمتر از ۰/۰۱ و با متغیر اعتماد سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ را نشان می دهد، مـی تـوان استنباط نمود که رابطه بسیار قوی با جهت مثبت میان سطح توسعه روستایی روستاهای نمونه با ابعاد خودتعیینی، شایستگی، معنی داری، تاثیر و اعتماد وجود دارد.

نتیجه گیری:

همان طوری که مطرح گردید، نوشتار حاضر نقش توانمندسازی در توسعه روستایی را مورد بررسی و تحلیل کرده است. تحلیل آماری نشان می‌دهد توانمندسازی در توسعه روستایی شهرستان مشگین شهر تأثیرگذار بوده است؛ به طوری که همبستگی توسعه روستایی در تمامی ابعاد توانمندسازی در قالب فرضیه تحقیق به اثبات رسیده است. با توجه به اینکه میزان p محاسبه شده بین متغیرهای خود تعیینی، شایستگی، تأثیر و معنی داری با متغیر توسعه روستایی سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱ را نشان می دهد، می توان استنباط نمود رابطه بسیار قوی با جهت مثبت میان سطح توسعه روستاهای نمونه تحقیق با ابعاد خود تعیینی، شایستگی، معنی داری، اعتماد و تأثیر وجود دارد. همچنین به منظور اولویت بندی سطح توسعه روستاهای نمونه شهرستان مشگین شهر از روش تاپسیس استفاده شده است، زیرا مدل تاپسیس با در نظر گرفتن شاخص‌های کمی و کیفی و همچنین مثبت و منفی از یک تکنیک بسیار قوی برای حل مسائل تصمیم گیری در اولویت بندی گزینه‌ها به شمار می‌رود. در این تحقیق با پانزده مولفه اقتصادی، اجتماعی و محیطی به اولویت بندی روستاها از حیث توسعه روستایی اقدام گردید و نتایج آن نشان داد که از دقت بالایی برخوردار بوده است. افزون بر این، با بهره گیری از روش تاپسیس در اولویت بندی روستاهای نمونه شهرستان مشگین شهر مشخص گردید که روستای عربلو، کوتاهترین فاصله را از جواب ایده‌آل و دورترین فاصله را از ناکارآمدترین روستا(کوربلاغ و داش کسن) از حیث توسعه روستایی دارند.

در نهایت، این نتیجه حاصل شد که توانمندسازی از مهمترین ارکان توسعه روستایی به شمار می رود که از راه‌های زیر میسّر می‌شود: ارتقای مهارت‌های مدیریتی، استفاده از تکنولوژی سازگار با محیط توسط روستاییان،، ارتقای قدرت چانه زنی روستاییان برای کسب امتیازات و دستیابی به حقوق خودشان، مشارکت روستاییان در تصمیم گیری‌ها، ارتقای بهره وری کار، استفاده و بهره برداری از تمامی ظرفیت منابع‌انسانی در مناطق روستایی، کمک به ارتقای بازدهی و بهره‌وری کشاورزی (استفاده از تکنولوژی‌های نوین زراعی، مدیریت

صحیح منابع آب و زمین، یادگیری شیوه‌های جدید کاشت و کاهش ضایعات و...)، ایجاد ارزش افزوده، تنوع بخشی به فعالیت اقتصادی در مناطق روستایی، تحقق امنیت غذایی، مساعدت در کاهش فقر و افزایش ثروت در مناطق روستایی، کمک به کاهش میزان مهاجرت روستاییان، ارتقای کیفیت زندگی روستاییان، درگیر شدن روستاییان در فرآیند تدوین استرتژی توسعه، توزیع قدرت بین روستاییان، ارتقای اطلاعات اقتصادی، آماده ساختن روستاییان برای کار و حرفه کشاورزی، کمک به افزایش کارایی و بازده تولید، آشنا ساختن روستاییان با مسائل بازاریابی محصولات تولیدی، حفاظت از خاک و منابع طبیعی، مدیریت مؤثر و فعال مزرعه و فعالیت‌های کشاورزی، حفاظت ازمحیط زیست و فراهم کردن محیط زیست مطلوب، مشارکت در فعالیت‌های رهبری روستایی و....

منابع:

۱- حیدری ساربان، وکیل.(۱۳۸۹). «بررسی عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان»؛ مطالعه موردی استان اردبیل، فصلنامه مدرس.

۲- (۱۳۸۸). نقش دانش توانمندسازی کارکنان جهاد کشاورزی و کشاورزان در توسعه کشاورزی، مطالعه موردی استان اردبیل، رساله مقطع دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تربیت مدرس، به راهنمایی دکتر عبدالرضا رکن الدین افتخاری. صص ۳-۴.

۳- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و همکاران. (۱۳۸۸). « نقش توانمندسازی در توسعه کشاورزی»، فصلنامه پژوهشهای جغرافیایی دانشگاه تهران،صص ۱۰۳-۸۸.

۴- طاهر خانی، مهدی. (۱۳۸۶).« کاربرد تکنیک TOPSISدر اولویت بندی مکانی استقرار صنایع تبدیلی کشاورزی درمناطق روستایی »، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، صص۶۳-۶۴.

5- Beach, Dale S. (2003) the Management of farmer at Work, New York, the Macmillan Company, and 342-345.

6- Bowen, R, Lawlers,S (2009) Learning Approach to Sustainable Agriculture and Rural Development: Reflection from Hawkesbury, University of Western Sydney.; June 1999, pp155-159.

7- Congerjay AF Kanung,Robindran (2006) " The Empowerment Process " Integrating Theory and Practices, Academy of Management,pp34-35.

8- Erstad,M(2007) Empowerment and Rural Development, International Journal of Rural and of Development, University Press Management, pp134-136.

9- FAO (2006) Issue and Opportunities for Agricultural Education and Training in the 1990s and Beyond, the Food and Agricultural Organization of the United Nations (FAO), Rome. Italy, pp231-234.

10- Grossman,J(2009) The Scientific Methods of Human Resources Productivity on Rural Regions, Mexico, Geoderma,pp30-48

11- Irish LEADER Network (2004) Strategic Plan.Journal of Rural Studies 14(1), pp60.

12- Ketchum,D.,Trist,E.,(2006)All Teams Are Created Equal:How Employee Empowerment Really Works,Sage,New Berry Park,CA.pp 20.
13- Kinney ,R.F.(2006)The Community Empowerment Scale New York Fountain House,Inv,pp34-35.
14- Murdoch.Jonatahn (2006) ,Sustainable Rural evelopment:Toward a Research Agenda, Geoforrum,pp 241-243.
15- Pathasarathy, G. (2007) Agricultural Development and Small Farmer Study of Andhra Pradesh, Bombay, Vikas Publications, pp1-3.
16- Rosemary, H. (2001) Human Resource Management Issue and Strategies,Addisionweily Publisher Ltd,pp543-546.
17- Sepherd,Andrew(2002) Sustainable Rural Development, Macmillan Press Ltd., London,pp30.
18- Sillberfein,Marilyn(2004), Settlement form and Rural Development: Scattered Versus Clustered Settlement ,Vol 80.NO.5,pp 258-261.
19- Thomas KW, (2008) Cognitive Elements of Empowerment: an “Interpretive” Model of intrinsic Task Motivation. Cad Manage Rev, 666-668.
20. Windle, I. (2008) Efficiency through Knowledge Financial Times, 1 August, pp12-14.